

Kultainen tieto?

Kansikuva on aikoinaan Latviasta ostamani grafiikan lehti, josta tiedän vain sen verran, että tekijä on nuori taiteilija. Rohkenen toivoa, että hän olisi iloinen kuvansa julkaisemisesta. Samalla minun on varauduttava siihen, että joudun maksamaan kuvan tekijänoikeuksista ja kiistaan siitä, että olen julkaisut kuvan ilman tekijän lupaa. Informaatiotutkimuksen kaltaiseen lehteen on vaikeaa löytää sopivia kansikuvia. Ei ole rahaa maksaa varta vasten tehdystä kuvasta eikä tekijänoikeuksista. Narsismi ei riitä omien piirrosten käyttämiseen.

Tietoyhteiskunnassa tiedon kaikinainen levittäminen ja saatavuus on uudella tavalla mahdollista. Samalla joudumme kysymään, estämmekö näiden mahdollisuuksien toteutumisen kuningas Midas -ilmiöllä eli hinnoitteleamalla tietotuotteet ihmisten ulottumattomiin. Kysymys immateriaalioikeuksien kehityksestä tietoyhteiskunnassa on ajankohmainen ja merkitsee keskeistä poliittista linjanvetoa suhteessa tiedon yleisen saatavuuden periaatteeseen.

Kulttuurin kehitys on aina perustunut ajatusten ja ideoiden vaihtoon. Ajattelu ja luovuus eivät jakamisesta ja käyttämisestä vähene, vaan ne päinvastoin lisääntyvät. Vanhassa sanonnassa todetaan: "Jos sinulla on markka ja minulla on markka, ja me vaihdamme nämä rahat, on kummallakin edelleen vain yksi markka. Mutta jos sinulla on ajatus ja minulla on ajatus, ja me vaihdamme nämä ajatukset, on kummallakin sen jälkeen kaksi ajatusta." Markkinatalouden tavaravaihdannan mekanismit eivät tästä syystä voi suoranaisesti päteä tiedon ja kulttuurin tuotannossa. Tieto ei ole esimerkiksi vaatteiden tai ruuan kaltainen vain yhtä yksilöä hyödyttävä tuote, vaan samasta tiedosta voi hyötyä valtava määrä ihmisiä.

Kulttuuriministeri Claes Andersson on todennut: "Tieto on kuitenkin aina ollut myös kauppatavara. Tietoyhteiskunnan tekniset ratkaisut mahdollistavat tiedon jakelun ja kulttuuriin osallistumisen yhä suuremmalle määrälle ihmisiä. Tietoyhteiskunnassa im-

materiaalinen vaihto tulee suhteessa lisääntymään tavaroiden vaihtoon verrattuna. Tiedolla on taloudellista arvoa yhteiskunnan innovaatioiden perustana. Toisaalta tiedolla on taloudellista arvoa myös tietotuotteiden vaihdannan: ostamisen ja myymisen kautta. Kulttuuri- ja sisältöteollisuus ovat kansantalouden potentiaalisia kasvualueita. Tästä syystä on selvää, että niihin kohdistuu lisääntyvä mielenkiinto."

Uudet tekniset mahdollisuudet muuttavat tiedon tuottamisen, jakelun ja vastaanottamisen tapoja. Käynnissä on syvälinen yhteiskunnallinen muutosprosessi, joka koskettaa kaikkia inhimillisen toiminnan muotoja. Tietoverkot ja elektroninen julkaiseminen murtavat kirjapainotaidon aikakaudella vallinneita instituutioita. Tiedon ja kulttuurin tuottajien (tutkijat, kirjailijat, taiteilijat) suhde kustantamiseen ja levitykseen muuttuu. Julkaisemisen ja kustantamisen luonne muuttuu. Muutosprosessi koskettaa myös jakelukanavia (kirja- ja musiikkikauppa, kirjastot). Myös tiedon ja kulttuurin vastaanottamisen tavat muuttuvat siten, että yhä suurempi osa kulutusta tapahtuu sähköisten välineiden kautta ja että massaluonteisesta jakelusta siirtyään yhä yksilöllisempään valintaan.

Nämä muutokset merkitsevät sitä, että vanhojen instituutioiden perinteiset asemat eivät tulevaisuudessa välttämättä enää päde. Tuottajilla, kustantajilla, jakelijoilla ja käyttäjillä on keskenään ristiriitaisia intressejä ja etuja valvottavanaan. Tiedon ja kulttuurin tuotannon kentällä tapahtuu uusjako, mikä merkitsee kovaa kilpailua ja vanhojen etujen kiihkeää puolustamista.

Kysymystä tiedon ja kulttuurin suhteesta tekijänoikeuksiin ei voi tarkastella yksioikoisesti tekijöiden ja käyttäjien suhteena, koska siihen vaikuttavat monet muut yhteiskunnalliset muuttujat, ennen kaikkea maailman kehitys. Voi olla, että keskittyvien medioiden kannalta on edullista, jos keskustelu tekijänoikeuksista kärjistetään keskusteluksi tiedon alkutuottajien ja loppukäyttäjien ristiriitaisista eduista ja moninaiset

välitysportaat omine intresseineen unohdetaan tästä keskustelusta. Tietotuotteiden hinnasta kuitenkin vain pieni osa koostuu tiedon alkutuotannosta eli tekijänoikeuksista. Välitysportaiden osuus hinnasta on paljon mittavampi. Tietysti on medioiden etu, jos tiedon alkutuotannon tekijänoikeudet saadaan painetuksi mahdollisimman alas.

Medioiden keskittyminen yhdessä tiedon sisältöjen alennusmyynnin kanssa voi tuottaa näennäistarjontaa, joka tuottaa kaava- maista kerrontaa ja todellisuudessa kaventaa kulttuurista rikkautta, vaikka viihdettä virtaisi kaikille runsaasti ja halvalla. Tuottavatko keskittyneet mediat tulevaisuudessa massoille tajuntaperiodeja, joiden aikana sama tarina tulee kaikista välineistä ja sitä myydään vieläpä tavaroina. Ja ennen kuin kansa ehtii kyllästyä, alkaa uusi tajunta- periodi.

Näen keskeisimmäksi kysymykseksi sen, mitä todellisia sisältöjä digitaalinen julkaiseminen saa ja miten voitaisiin tukea kulttuurin monimuotoisuutta ja rikkautta tietoyhteiskunnan elektronisessa ympäristössä. Tästä näkökulmasta tekijöiden oikeus henkisten töidensä tuottoon ja siitä syntyvät luovuuden taloudelliset edellytykset voivat olla hyvinkin keskeinen kulttuurin ja tiedon tuotannon monipuolisuutta ylläpitävä tekijä.

Kirjasto- ja informaatiopalvelujen luonne tulee muuttumaan. Se ei voi enää tulevaisuudessa perustua oman kokoelman ympärille.

Onko tulevaisuuden kirjasto julkisin varoin tuotettu tietotuotteiden sisällönkuvailuluettelo, josta on linkit digitaaliseen aineistoon? Onko kirjaston ydin tällaisten linkkikokoelmien tuottamisessa laadullisesti korkeatasoinen arviointi- ja toimitustyö? Vai onko kirjasto digitaalisen aineiston arkisto? Luulen, ettemme osaa edes kuvitella sitä, miten suuria muutoksia kirjasto joutuu lähi- vuosikymmeninä kohtaamaan. Ehkä kirjasto nyky muodossaan olikin suurten ikäluokkien tuote, joka kehitettiin vastaamaan heidän tajunnantäyttönsä bulkkivarasta.

On totuttu taivastelemaan kehityksen nopeutta ja sitä, ettei ehditä mukaan yhä kiihtyvään vauhtiin. Itse olen nykyään pikemminkin hämmästynyt kehityksen hitaudesta eli siitä, miten hitaasti uudet mahdollisuudet otetaan käyttöön ja siitä, miten vahvasti vanhat organisaatiot ja valtarakenteet pitävät puoliaan ihmisten uusia mahdollisuuksia vastaan. Edustavatko kirjastot vanhoja, tietyn aikakauden teknisiin ratkaisuihin sitoutuneita rakenteita, vai tiedon saatavuuden monimuotoisuutta ja rikkautta? Vastaus ei minulle ole itsestään selvä. Informaatiotutkimuksella riittää tällä alueella mielenkiintoisia hypoteeseja testattavaksi.

Helsingissä 9.12.1996

Hannele Koivunen